द्बहिरेतस्मादुदासीनोबलाधिकः" इत्युक्तलक्षणे ३राजभेदे। ४उपेक्षके च "उदासीनवदासीनः" गीता० ।

उदास्थित पु० उद्+आ+स्था-क्त । १द्वारपाले २चरे ३अध्यक्षे च हेम० प्रव्रज्यारूढपतिते ४प्रव्रज्यावसिते चरे च स च पञ्चविधचरान्तर्गतः । 'प्रव्रज्यावसितः प्रव्रज्यारूढपतित एव । तल्लक्ष्मादि "कृत्स्नं चाष्टविधं कर्म पञ्चवर्गञ्च तत्त्वतः" इति मनुवचनस्य कुल्लू० व्याख्यायाम्

"कापटिकोदास्थितगृहपतिवैदेहिकतापसव्यञ्जनात्मकं पञ्चविधं चारवर्गं पञ्चवर्गशब्दवाच्यं तत्त्वतश्चिन्तयेत्" इति संक्षेपेणोक्त्वा । तत्र परमर्म्मज्ञः प्रगल्भश्छात्रः कपटव्यवहारित्वात्कापटिकस्तं वृत्त्यर्थिनमर्थमानाभ्यामुपगृह्य रहसि राजा ब्रूयात् 'यस्य दुर्वृत्तम्पश्यसि तत्तदानीमेव मयि वक्तव्यमिति' । प्रव्रज्यारूढपतित उदास्थितः तं लोकेषु विदितदोषं प्रज्ञाशौचयुक्तं वृत्त्यर्थिनं ज्ञात्वा रहसि राजा पूर्ववद्ब्रूयात् बहूत्पत्तिकमठे स्थापयेत् प्रचुरशस्योत्पत्तिकम्भूम्यन्तरञ्च तद्वृत्त्यर्थमुपकल्पयेत् सचान्येषामपि प्रव्रजितानां राजचारकर्मकारिणां ग्रासाच्छादनादिकं दद्यात् । कर्षकः क्षीणवृत्तिः प्रज्ञाशौचयुक्तो गृहपतिव्यञ्जनस्तमपि पूर्ववदुक्त्वा स्वभूमौ कृषिकर्म्म कारयेत् । वाणिजकः क्षीणवृत्तिः वैदेहिकव्यञ्जनस्तम्पूर्ववदुक्त्वा धनमानाभ्यामात्मीकृत्य वाणिज्यं कारयेत् । मुण्डोजटिलोवा वृत्तिकामस्तापसव्यञ्जनः सोऽपि क्वचिद्ग्रामे वसन् बहुमुण्डजटिलान्तरकपटशिष्यगणवृतो गुप्तराजोपकल्पितवृत्तिः तपस्यां कुर्य्यात् मासद्विमासान्तरितं प्रकाशं बदरादिमुष्टिमश्नीयात् रहसि च राजोपकल्पितं यथेष्टमाहारं कल्पयेत् । शिष्याश्चास्यातीतानागतज्ञानादिकं ख्यापयेयुः तेन बहुलोकवेष्टनमासाद्य सर्वेषां विश्वसनीयत्वात् सर्वे कार्य्यमकार्य्यञ्च पृच्छन्ति। एवंरूपं पञ्चवर्गं यथावच्चिन्तयेत्" विशेषेणोक्तम् ।

उदाहरण न० उद्+आ-हृ-भावे ल्युट् । एकदेशप्रसिद्ध्या सकलसिद्ध्यर्थं १कथने । कर्मणि ल्युट् । इष्टसिद्ध्यर्थमुच्यमाने २दृष्टान्ते, "त्वदुदाहरणाकृतौ गुणा इति सामुद्रिकसारमुद्रणा" नैष० प्रकृतसिद्ध्यर्थं निदर्शनरूपे ३उपोद्घाते च । उदाह्रियेते व्याप्तिपक्षधर्म्मते येन करणे ल्युट् न्यायमते प्रतिवादिपराजयार्थं वादिना प्रयुक्तप्रतिज्ञादिपञ्चकान्तर्गते व्याप्तिपक्षधर्म्मताप्रदर्शके ४वाक्यभेदे प्रतिज्ञादय गौ० सू० वृत्त्योर्दर्शिता यथा

"प्रतिज्ञाहेतूदाहरणोपनयनिगमनान्यवयवाः"। अनेन विभागेन प्रतिज्ञाद्यन्यतमत्वमिति लक्षणं सूचितम् अत्र च प्रतिज्ञादीनां पञ्चानामवयवत्वकथनाद्दशावयववादोव्युदस्त इति मन्तव्यं ते च भाष्ये दर्शिता यथा "जिज्ञासा संशयः शक्यप्राप्तिः प्रयोजनं संशयव्युदासश्चेति" एते प्रतिज्ञादिसहिता दश" व्याख्यातं चेदं तात्पर्य्यटीकायाम् "प्रयोजनं हानादिबुद्धयः तत्प्रवर्त्तिका जिज्ञासा, तज्जनकः संशयः, शक्यप्राप्तिः प्रमाणानां ज्ञानजननसामर्थ्यं, संशयव्युदासस्तर्कः, अयमेवार्थोनिबन्धे निष्टङ्कितः । जिज्ञासा विप्रतिपत्तिरिति कश्चित् एतेषाञ्च न न्यायावयवत्वं न्यायाघटकत्वात् । न न्यायजन्यबोधानुकूलत्वेनैवावयवत्वं एकदेशस्यापि तत्त्वप्रसङ्गात् प्रयोजनेऽतिव्याप्तेश्च" वृत्तिः । तत्र उदाहरणलक्षणविभागौ तत्रैव दर्शितौ यथा

"साध्यसाधर्म्म्यात्तद्धर्म्मभावी दृष्टान्तउदाहरणम्" सू० । "दृष्टान्तउदाहरणमिति लक्षणं दृष्टान्तवचनं दृष्टान्तकथनयोग्यावयव इत्यर्थः तेन दृष्टान्तस्य सामयिकत्वेनासार्वत्रिकत्वेऽपि न क्षतिः । योग्यतावच्छेदकन्तु अवयवान्तरार्थोनन्वितार्थकावयवत्वं तच्च द्विविधं अन्वयिव्यतिरेकिभेदात्तत्रान्वय्युदाहरणं लक्षयति साध्यसाधर्म्म्यात्तद्धर्म्मभावीति अन्वय्युदाहरणमिति शेषः परे तु सम्पूर्णसूत्रमन्वय्युदाहरणलक्षणमेव सामान्यलक्षणं तूह्यमित्याहुः साध्यसाधर्म्म्यात्साध्यसहचरितधर्म्मात् प्रकृतसाधनादित्यर्थः तं साध्यरूपं धर्म्मं भावयति तथा च साधनवत्ताप्रयुक्तसाध्यवत्तानुभावकोऽवयवः साध्यसाधनव्याप्त्युपदर्शक उदाहरणमिति यावत् । व्यतिरेक्युदाहरणं लक्षयति" वृ०।"तद्विपर्य्ययाद्वा विपरीतं व्यतिरेक्युदाहरणम्" सू०। तद्विपर्य्ययात् साध्यसाधनव्यतिरेकव्याप्तिप्रदर्शनात्तथा च साध्यसाधनव्यतिरेकव्याप्त्युपदर्शकोदाहरणं व्यतिरेक्युदाहरणं यथा जीवच्छरीरं सात्मकं प्राणादिमत्त्वात् यन्नैवं तन्नैवं यथा घट इति । वाकारः प्रयोगमपेक्ष्य तथा चान्वय्युदाहरणं व्यतिरेक्युदाहरणं वा प्रयोक्तव्यमितीत्यर्थः" वृ०। चिन्तामणिकृता तु तल्लक्षणादिकमुक्तं यथा

"हेतावुक्ते कथमस्य गमकत्वमित्याकाङ्क्षायां व्याप्तिपक्षधर्म्मतयोः प्रदर्शनप्राप्तौ व्याप्तेः प्राथम्यात् तत्प्रदर्शनायोदाहरणं तत्रानुमितिहेतुलिङ्गपरामर्शपरवाक्यजन्यज्ञानजनकव्याप्यत्वाभिमतवन्निष्ठनियतव्यापकत्वाभिमतसम्बन्धबोधजनकशब्दत्वमुदाहरणत्वं सामान्यलक्षणम् साध्यसाधनसम्बन्धबोधकत्वं, साध्यसाधनाभावसम्बन्धबोधकत्वञ्च विशेषलक्षणद्वयम् । न्यायावयवदृष्टान्तवचनमुदाहरणमिति तु